

Селезень С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії та права
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

LEGAL SAFEGUARDS TO PROTECT LABOR RIGHTS

У статті розкрито й проаналізовано особливості гарантій як умов та засобів забезпечення та охорони трудових прав і свобод працівників, встановлено призначення юридичних гарантій у трудових правовідносинах у нових соціально-економічних умовах. Визначені існуючі проблеми встановлення юридичних гарантій для забезпечення неухильного виконання законів. Досліджено призначення юридичних гарантій у трудових правовідносинах.

Ключові слова: трудовий договір, працівник, роботодавець, волевиявлення, гарантія, право на працю, трудові правовідносини.

В статье раскрыты и проанализированы особенности гарантий как условий и средств обеспечения и охраны трудовых прав и свобод работников, установлено назначение юридических гарантий в трудовых правоотношениях в новых социально-экономических условиях. Определены существующие проблемы установления юридических гарантий для обеспечения неуклонного выполнения законов. Исследовано назначение юридических гарантий в трудовых правоотношениях.

Ключевые слова: трудовой договор, работник, работодатель, волеизъявление, гарантия, право на труд, трудовые правоотношения.

The article reveals the peculiarities and conditions as guarantees and means of protection and labor rights and freedoms of workers. It sets the appointment of legal guarantee in labor relations in the new socio-economic conditions. Existing problems establishing legal guarantees to ensure the strict implementation of laws. Investigated the appointment of legal guarantees in labor relations.

Key words: contract of employment, employee, employer, expression, guarantee the right to work, employment relation ship.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що право на працю є одним із гарантованих Конституцією, закріплення, забезпечення та захист якого є головною функцією трудового законодавства. Можливість людиною якнайповніше реалізувати своє конституційне право залежить від ефективності норм трудового права, їх здатності всебічно регулювати трудові правовідносини.

Як відомо, характерною особливістю становища громадянина в суспільстві є всебічна забезпеченість реального здійснення широкого кола наданих йому демократичних прав і свобод, що закріплені в нормах чинного законодавства. Фактичне забезпечення прав і свобод досягається, насамперед, створенням необхідних економічних і політичних умов у країні, доповнених спеціальними юридичними засобами.

Одним із найбільш важливих засобів такого забезпечення є юридичні гарантії. Без створення широко розвинутої системи ефективних гарантій неможливо забезпечити кожному громадянину безперешкодне здійснення всього комплексу наданих йому трудових прав.

Теоретична розробка проблем, пов'язаних із подальшим розвитком системи юридичних гарантій в Україні, має серйозне практичне значення. Вона, по-перше, допоможе вдосконалити правові норми, що охороняють права громадян, а по-друге, буде сприяти посиленню законності, поліпшенню діяльності органів та організацій, що застосовують ці норми.

Більш повне втілення в життя прав і свобод громадян залежить від безлічі найрізноманітніших за

характером чинників, кожний з яких постає як гарантія прав і свобод. Означені питання завжди привертати увагу вчених (таких, як М.Г. Александров, А. Баумгарт, А. Вельтнер, С.О. Іванов, Я. Коваржик, Р.З. Лівшиць, К. Мілованов, О.Є. Пашерстник, О.І. Процевский, В.М. Скобелкін, О.В. Смирнов, В.І. Смолярчук, В.М. Толкунова, З. Хайн та ін.).

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання забезпечення юридичних гарантій у трудових правовідносинах недостатньо досліджені, тоді як саме порушення цих гарантій досить часто стає причиною позбавлення людини можливості скористатися своїми здібностями до продуктивної праці. Зрушення в цій сфері допоможуть удосконалити правові норми, що охороняють права громадян, сприятимуть посиленню законності, поліпшенню діяльності органів та організацій (незалежно від форм власності), що застосовують ці норми.

Метою пропонованої статті є з'ясувати особливості гарантій як умов і засобів забезпечення та охорони трудових прав і свобод, визначити призначення юридичних гарантій у трудових правовідносинах у нових соціально-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридичні гарантії трудових прав і свобод громадян України виражаються, насамперед, у нормах законодавства, що розкривають і конкретизують зазначені права і свободи та, зокрема, встановлюють порядок їхнього здійснення. Однак далеко не всі правові норми є юридичними гарантіями прав і свобод громадян, а лише ті з них, що містять визначені умови та засоби, за допомогою яких досяга-

ється безперешкодне користування правами й виконання обов'язків, захист прав, свобод і відновлення у випадку їх порушення.

Абсолютна більшість гарантій у вигляді умов забезпечує сприятливу атмосферу, в якій громадянин може ефективно користуватися своїми правами і свободами та виконувати покладені на нього законом обов'язки. Такі умови утворюють зовнішнє середовище діяльності кожної людини та громадянина. Вони не залежать від його волі та бажань, тому що створюються існуючим суспільним і державним устроєм. Гарантії як умови і засоби забезпечення та охорони трудових прав і свобод також створюються не кожним окремим громадянином, а суспільством, державою, колективом і використовуються ними для втілення зазначених прав і свобод у життя. Однак разом із цим існують і такі умови та засоби забезпечення й охорони трудових прав і свобод громадян, формування і користування якими багато в чому залежить від самих громадян, від їхньої волі й бажання.

Яким би важливим не було значення окремих видів гарантій у справі охорони, забезпечення та захисту прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, їхній загальний правоохоронний ефект багаторазово зростає, коли так чи інакше гарантія діє в комплексі з необхідною повнотою. Комплексність і повнота гарантій є неодмінною вимогою (принципом), якою повинні керуватися у своїй правоохоронній діяльності всі структури суспільства й держави, адже вона є основною.

Реальне здійснення трудових прав і виконання обов'язків працівника як основного суб'єкта правовідносин у сфері праці залежить від усієї сукупності юридичних гарантій, передбачених у нормах трудового права. До них відносяться:

- 1) гарантії трудових прав і обов'язків на стадії виникнення трудових і похідних від них правовідносин;
- 2) гарантії, що забезпечують реалізацію правомочностей та обов'язків у процесі циркуляції трудових правовідносин і правовідносин-супутників;
- 3) гарантії, що забезпечують відновлення порушених прав.

Іншою неодмінною вимогою (принципом) щодо гарантій є їхня дієвість, ефективність. Її сутність полягає, зокрема, в тому, що гарантії в усіх випадках, урешті-решт, повинні забезпечити людині й громадянину реальне користування наданими законом благами. Розробка таких засобів – це першочергове завдання правової науки, насамперед – процесуальних її галузей.

Термін «гарантія» застосовується для позначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення того чи іншого права. В юридичній літературі не проводиться розмежування між засобами забезпечення, хоча така відмінність існує. Словники російської мови дають два значення слова «засіб»: прийом чи спосіб чинності; предмет, пристосування, знаряддя для здійснення будь-якої діяльності. Що ж стосується слова «спосіб», то воно має тільки

одне значення: прийом, метод, порядок, характер дії. Таким чином, засіб – прийом і предмет, спосіб – тільки прийом. Отже, відповідно до змісту цих слів будь-який спосіб можна розглядати як засіб, але не будь-який засіб є способом. Так, наприклад, судовий порядок розгляду трудових спорів є як засобом, так і способом, що забезпечують відновлення трудових прав працівників. А, наприклад, санкцію, передбачену правовою нормою за порушення законів про працю, ніяк не можна вважати способом, хоча засобом, що забезпечує здійснення трудових прав, вона, без сумніву, є. Звичайно, в останньому випадку межа між засобом і способом дуже рухлива. Поки санкція розглядається як частина правової норми – це засіб забезпечення. Тільки-но санкція починає застосовуватися, можна з цілковитою впевненістю говорити про один зі способів, за допомогою яких забезпечується здійснення того чи іншого права.

Слово «гарантія» (фр. Garantie, от garantir – забезпечувати; англ. Guarantee) означає «забезпечення, запорука». Гарантувати – означає «забезпечувати, ручатися, встановлювати гарантії». Крім того, термін «гарантія» застосовується для позначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення. Називають гарантіями також умови, необхідні для реалізації тих чи інших прав [1, с. 280].

Гарантії в трудовому праві – це передбачені правовими нормами правила, які гарантують права осіб у процесі виникнення, існування, зміни та припинення трудових правовідносин [2, с. 73].

У широкому розумінні поняттям гарантії охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що спрямовані на реалізацію прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод їх неповного або неналежного здійснення і захист прав від фактів порушень, що є, на жаль, непоодинокими в наші дні. Ці чинники дуже різноманітні. Стосовно процесу реалізації прав і свобод, то вони виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи правильного його здійснення. Тому під гарантіями слід розуміти умови й засоби, що забезпечують фактичну реалізацію й усебічну охорону прав і свобод всіх і кожного зокрема [3, с. 24; 41, с. 29].

Можна дати таке визначення гарантій здійснення (в тому числі охорони й відновлення) трудових прав громадян: **гарантії** – це закріплені в законодавстві умови та засоби, що забезпечують суб'єктам трудових і похідних від них правовідносин реальні можливості для охорони, безперешкодного здійснення, відновлення (у випадку порушення) їх суб'єктивних прав і належного виконання ними обов'язків.

У питанні призначення юридичних гарантій не можна не погодитися з думкою Л.Д. Воеводіна, який вважає, що призначенням гарантій є забезпечення таких умов, за яких юридичний статус особи й особливо її права і свободи, що записані в конституції й законах, ставали б фактичним положенням кожної окремої людини та громадянина [4, с. 221]. Таким чином, гарантії забезпечують перехід до реального здійснення можливостей, закріплених у законі.

Найбільшу необхідність у гарантіях прав і свобод відчувають тому, що саме вони становлять найрухливіший, динамічний елемент правового статусу особи. Їхня реалізація вимагає не тільки сприятливих умов, але й підкріпленої ефективними засобами активної діяльності як держави, її органів, громадських об'єднань, так і самих громадян.

Не слід залишати поза увагою те, що правовий статус утілюється в життя не тільки за допомогою прав і свобод, а також і юридичних обов'язків. При цьому вони поширюються як на окремих індивідів, їх об'єднання, так і на державу, її органи й посадових осіб. Таким чином, цілком доречно поставити питання: чи необхідні для обов'язків гарантії? На перший погляд складається враження, що фізичні та юридичні особи під час виконання своїх обов'язків не мають потреби в гарантіях. Від них у цьому випадку вимагається суворо дотримуватися тих вимог, що передбачаються змістом обов'язку. Оскільки суспільство й держава зацікавлені в чіткому виконанні громадянами їх обов'язків, а їхнє невиконання або неналежне виконання тягне за собою відповідальність, то проблема гарантії тут ніби «втрачає» своє значення. Таким чином, механізм реалізації правових обов'язків здається простим. Це пояснюється тим фактом, що більшість авторів майже не ставили проблему гарантії по відношенню до обов'язків. Лише деякі науковці говорили про гарантії не тільки прав і свобод, але й обов'язків [5, с. 49; 9, с. 229; 28, с. 93].

Про гарантії виконання обов'язків (у зв'язку з гарантіями прав) можна говорити у випадках:

1) коли здійснення права є водночас і виконанням обов'язку цього суб'єкта (наприклад, здійснення права на працю та виконання обов'язків трудового договору);

2) коли виконання обов'язку одним суб'єктом необхідне для забезпечення здійснення прав іншого суб'єкта (наприклад, обов'язок МСЕК дати висновок про ступінь втрати професійної працездатності працівника, що одержав каліцтво);

3) коли виконання обов'язку, покладеного на власника або підприємство як сторону трудових правовідносин, є водночас і здійсненням відповідних правомочностей працівників (наприклад, обов'язок дати попередню роботу особам, звільненим від військової служби). І, навпаки, коли виконання обов'язку працівника є здійсненням правомочностей підприємства або власника (наприклад, обов'язок відшкодувати заподіяний останньому майновий збиток).

У всіх перелічених випадках установлені гарантії забезпечують як здійснення тих або інших прав, так і виконання відповідних обов'язків.

Стосовно обов'язків гарантії мають значення, в першу чергу, тоді, коли їх здійснення безпосередньо пов'язане з реалізацією прав і свобод.

Отже, гарантії потрібні як для реалізації прав і свобод, так і для обов'язків. Гарантії, які б важливі вони не були для прав, свобод і обов'язків, не є тільки їхньою внутрішньою проблемою. Питання про гарантії виникає кожного разу, коли здійсню-

ється перехід від того, що повинно бути, до того, що реально існує. Гарантії в усіх випадках є проблемою реальності правового явища [6]. Відомо, що гарантії – одне з головних питань, що постає під час вирішення проблем правильного застосування правових норм [7, с. 20], законності [8, с. 65] та багатьох інших процесів правової діяльності.

Реалізація прав, свобод і обов'язків за своєю суттю є лише частиною більш загальної проблеми – застосування норм права та дотримання законності. Оскільки права, свободи й обов'язки закріплені в правових нормах, то правильне застосування норм, неухильне дотримання законності містять у собі здійснення прав, свобод і обов'язків. Отже, проблеми гарантії застосування правових норм, дотримання законності та реалізації прав, свобод і обов'язків мають між собою багато спільного. Спільність, насамперед, проявляється в сукупності тих обставин, що зумовлюють у всіх зазначених випадках необхідність гарантії, а також в єдності їх цілей і методики наукового дослідження. Тому багато що, що говориться в літературі про гарантії правильного застосування правових норм, про дотримання законності, може бути віднесено й до гарантії реалізації трудових прав, свобод і обов'язків особи [9; 10; 11; 12; 13].

Водночас, як і в кожному зі згаданих випадків, гарантії трудових прав мають чимало особливостей, зумовлених специфікою реалізації цих прав. Говорячи про втілення в життя трудових прав громадян, зазвичай цей процес позначають такими термінами, як «володіння», «користування», «здійснення», «реалізація». Очевидно, в цілому кожний із термінів висловлює сутність цього процесу, а тому вони можуть вживатися як синоніми, однак, щоб глибше осягнути механізм реалізації трудових прав, доцільно розрізнити в ньому окремі форми їх здійснення, кожна з яких вимагає гарантії, що відповідають її специфіці.

Реалізація прав і свобод може виражатися у формі фактичного правоволодіння, користування, розпорядження ними або в захисті, відновленні прав у випадку їх порушення [14, с. 93–94]. Володіння, користування та розпорядження, а у випадку порушення – відновлення трудових прав становлять зміст юридичного процесу втілення їх у життя. Щоб користуватися правами, необхідно не тільки за законом, але й фактично володіти ними. Фактичне володіння правами та свободами завжди попереджає користування ними, тому що не можна користуватися тим, чим не володієш.

За загальним правилом права й свободи виступають «як можливості, що реалізуються, і ця їх реалізація є не чим іншим, як способом їх існування» [14, с. 125].

Гарантії потрібні не самі по собі, а для більш повного перетворення в життя прав, свобод і обов'язків. З огляду на це їхній характер, система та види повинні якомога повніше відповідати певним формам реалізації прав і свобод та здійснення обов'язків.

Призначення гарантій основних обов'язків також визначається змістом процесу їх здійснення. Тут гарантії виражаються у створенні найбільш сприятливих умов для несення й активного виконання обов'язків, а також у встановленні відповідальності та застосуванні заходів, що є її наслідком, до осіб, які не виконують своїх обов'язків.

Мета встановлення юридичних гарантій – це забезпечення неухильного виконання законів (та інших нормативних актів), створення умов для найбільш повного здійснення наданих демократичних прав і свобод працівникам. Ці гарантії необхідні, зокрема, для того, щоб виключити або принаймні звести до мінімуму випадки порушення законів, прав людини.

Оскільки правова норма завжди містить у собі можливість утручання держави з метою забезпечення встановленої нормою поведінки, то саме в цьому є основа юридичних гарантій. Для того, щоб потенційна можливість була реально здійснена, щоб держава була в змозі активно впливати на поведінку суб'єктів права, державні інститути повинні мати у своєму розпорядженні різні засоби, за допомогою яких здійснюється цей вплив.

В Україні триває безперервний процес розширення прав працівників, пов'язаний із забезпеченням одного їх дотримання, зі зміцненням законності. Одним із найбільш важливих засобів такого забезпечення і є юридичні гарантії. Гарантії слід розглядати як умови та засоби, що забезпечують фактичне здійснення й усебічну охорону прав та свобод всіх у цілому та кожного зокрема [3, с. 24; 41, с. 29].

Термін «примусова чи обов'язкова праця» означає всяку роботу чи службу, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось-небудь покарання, роботи, для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг [15, с. 115]. Таким чином, право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці означає й право взагалі не займатися трудовою діяльністю. Незайнятість особи не повинна розглядатися як підстава для притягнення її до будь-якої відповідальності [15, с. 114].

Більш повне втілення в життя прав і свобод громадян залежить від безлічі найрізноманітніших за характером чинників, кожний із яких постає як гарантія прав і свобод.

Посилення наукового потенціалу в Україні не виключає потреби подальшого вивчення цих проблем, тим більше, що наше законодавство й практика його застосування дуже мінливі в умовах становлення України як правової держави, адже право на працю і його гарантії постійно наповнюються новим змістом, істотно впливають на зростання добробуту людини й суспільства в цілому, продуктивність, дисципліну та якість праці.

На підставі дослідженого зроблено висновок, що гарантії як умови й засоби забезпечення та охорони трудових прав і свобод також створюються не кожним окремим громадянином, а суспільством, державою, колективом і використовуються ними для втілення зазначених прав і свобод у життя. Фактично можливість користуватися трудовими правами й виконувати свої обов'язки значною мірою забезпечують юридичні гарантії. Юридичні гарантії трудових прав – це законність у дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Флейшиц Е.А. Соотношение правоспособности и субъективных прав / Е.А. Флейшиц // Вопросы общей теории советского права : Сб. статей / под ред. С.Н. Братуся. – М. : Госюриздат, 1960. – С. 255–283.
2. Юридическая энциклопедия / М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова ; общ. ред. М.Ю. Тихомирова. – [5-е изд., доп. и перераб.]. – М., 2006. – 972 с.
3. Мицкевич А.В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом государстве / А.В. Мицкевич // Советское государство и право. – 1963. – № 8. – С. 24–33.
4. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России : [учебн. пособ.]. – М. : Изд-во МГУ, Изд. группа ИНФРА-М–НОРМА, 1997. – 294 с.
5. Правовые гарантии законности в СССР / под ред. М.С. Строговича. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 473 с.
6. Керимов Д.А. Категория действительности и возможности в праве / Д.А. Керимов // Советское государство и право. – 1968. – № 8. – С. 30–32.
7. Недбайло П.Е. О юридических гарантиях правильного осуществления советских правовых норм / П.Е. Недбайло // Советское государство и право. – 1957. – № 6. – С. 20–29.
8. Строгович М.С. Основные вопросы советской социалистической законности / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1966. – 252 с.
9. Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1961. – 271 с.
10. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов: вопросы теории / В.В. Лазарев ; науч. ред. А.К. Безина. – Казань : Изд-во. Казанского ун-та, 1975. – 207 с.
11. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы / И.Я. Дюрягин. – Свердловск, 1973. – 248 с.
12. Авакьян С.А. Реализация норм советского государственного права / С.А. Авакьян // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 13–18.
13. Копейчиков В.В. Реализация субъективных прав граждан / В.В. Копейчиков // Советское государство и право. – 1984. – № 3. – С. 30–34.
14. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 295 с.
15. Антоненко И.В. Социально-психологическое исследование феномена доверия в сфере деловых отношений / И.В. Антоненко. – М. : ГУУ, 2003. – 51 с.